

Pikó Bettina¹ – Kiss Hedvig²¹ Szegedi Tudományegyetem, Magatartástudományi Intézet, Szeged² Szegedi Tudományegyetem, Neveléstudományi Doktori Iskola, Szeged

Dohányzás és okostelefon-függőség fiatalok körében: a motivációk differenciáló szerepe klaszterelemzésben

Az okostelefonok nagyarányú elterjedtsége ma már vitathatatlan tény, azonban az előnyök mellett negatív következményekkel is számolnunk kell, többek között a függőség kialakulásával, amire jellemző a túlzott használat, az iskolai és egyéb feladatok, valamint a társas kapcsolatok elhanyagolása. Az okostelefon-használat hajlamosít internetfüggőségre is, de a legújabb kutatások szerint az okostelefon-függőségnek külön is van létjogosultsága. Különösen fontos lenne az internet- és okostelefon-függőség, valamint a kémiai függőségekhez vezető szerfogyasztás közötti kapcsolatok feltárása, amelyre vonatkozóan a kutatási eredmények meglehetősen ellentmondásosak. Jelen tanulmányunkban 15-30 éves fiatalok körében vizsgáltuk a dohányzással kapcsolatos motivációk, valamint az okostelefon-függőség összefüggéseit, amelyek alapján klaszterelemzéssel négy csoportot különítettünk el. A fiatalok egy része sem dohányzásra, sem okostelefon-függőségre nem hajlamos, és vannak olyanok is, akik körében a dohányzás magas gyakoriságot mutat ugyan, de az okostelefonnal nem kerülnek addiktív kapcsolatba. Végül az okostelefon-függőségre hajlamos fiatalok körében is két csoport különült el: az egyikben a fiatalok magas dohányzási gyakoriságot jeleztek, míg a másikban a dohányzás alacsony mértékű volt. Ez utóbbi csoportba főként a 19 év alattiak, azaz a középiskolások tartoztak, rájuk a dohányzás háttérbe szorulása, ugyanakkor az okostelefon-függőség terjedése a jellemző.

Bevezetés

Az okostelefonok nagyarányú elterjedtsége ma már vitathatatlan, mint ahogyan az is, hogy számos előnyük mellett negatív következményekkel is számolnunk kell. Ilyenek lehetnek a pszichikai és fizikai rendellenességek (pl. alvászavarok, látásromlás, figyelemzavarok, nyakfájdalmak stb.), a társas kapcsolatok jellegének megváltozása, az életmódra, a tanulási folyamatokra és a gondolkodásmódra gyakorolt hatások: mindezek elsősorban a túlzott használatból erednek, ami gyakran problémás eszközhasználathoz, illetve függőséghez vezet (Cocoradă és mtsai, 2018; Lee és Lee,

2017). Az okostelefon-függőség mint önálló viselkedési addikció létjogosultsága máig vitatott kérdés. Sokan úgy gondolják, nem különíthető el az internetfüggőségtől, hiszen az okostelefonnak éppen az a lényege, hogy folyamatos, bárholonnan elérhető internetkapcsolatot biztosítson, annak megannyi előnyével, mint például az online szórakozás, ismerkedés, kapcsolattartás, azonnali információkeresés. Továbbá a számos okostelefonos alkalmazás révén egyéb tevékenységek is egyszerűbbé váltak, mint például a napi teendők megszervezése, a dokumentum- és képszerkesztés, vagy a tanuláshoz szükséges segédanyagok letöltése (Lin és mtsai, 2014). Az okostelefon és a használója közötti szoros kapcsolat vetheti fel mind az internettel, mind pedig az okostelefonnal kapcsolatban a függőség potenciális lehetőségét, sőt, éppen a digitális eszközök excesszív használata segítheti elő magát az internetfüggőséget (Kiss és Pikó, 2018).

Kétségtelen, hogy a két jelenség között igen erős az összefüggés (Mok és mtsai, 2014). Ugyanakkor az okostelefon-használat az internetezésen kívül egyéb tevékenységekre is kiterjedhet, ilyen például a kommunikáció, ami a mobiltelefonok eredeti, klaszikus célfunkciója. Mindemellett a kétféle jelenség rizikó- és protektív struktúrájában, összefüggéseiben is lehetnek eltérések (Choi és mtsai, 2015). Különösen a kémiai addíciót okozó szerfogyasztással kapcsolatban merül fel az okostelefon-függőség kérdése, annál is inkább, mivel az internetfüggőséget vizsgálva az eddigi kutatások meglehetősen ellentmondó eredményekre jutottak (Prievara és Pikó, 2015).

A tanulmányok egy jelentős része a különféle szerek (alkohol, cigaretta, drog) fogyasztása és az internet túlzott használata között összefüggést igazolt (vö. Chang és mtsai, 2014; El Asam, Samara és Terry, 2019). Más kutatások ezt a kapcsolatot nem erősítették meg, sőt, a szerfogyasztás alacsonyabb gyakoriságát állapították meg a problémás internethasználók körében (Prievara és Pikó, 2015). A dohányzással kapcsolatban például azt találták, hogy az aktuális fogyasztás valószínűségét nem növeli jelentősen az internethasználat (Berg, Aslanikashvili és Djibuti, 2014). Azonban vannak kutatók, akik azt feltételezik, hogy az internet excesszív használata az addikció kialakulásán keresztül emelheti egyéb (akár kémiai) függőségek kockázatát (Lee és mtsai, 2013), noha ennek bizonyítása további vizsgálatokat igényelne. Egyes szerzők közös háttérváltozóként a depressziót vagy a szorongást feltételezik,

Az okostelefon-függőség mint önálló viselkedési addikció létjogosultsága máig vitatott kérdés. Sokan úgy gondolják, nem különíthető el az internetfüggőségtől, hiszen az okostelefonnak éppen az a lényege, hogy folyamatos, bárholonnan elérhető internetkapcsolatot biztosítson, annak megannyi előnyével, mint például az online szórakozás, ismerkedés, kapcsolattartás, azonnali információkeresés. Továbbá a számos okostelefonos alkalmazás révén egyéb tevékenységek is egyszerűbbé váltak, mint például a napi teendők megszervezése, a dokumentum- és képszerkesztés, vagy a tanuláshoz szükséges segédanyagok letöltése (Lin és mtsai, 2014). Az okostelefon és a használója közötti szoros kapcsolat vetheti fel mind az internettel, mind pedig az okostelefonnal kapcsolatban a függőség potenciális lehetőségét, sőt, éppen a digitális eszközök excesszív használata segítheti elő magát az internetfüggőséget (Kiss és Pikó, 2018).

amely nemcsak szerfogyasztásra – például dohányzásra – hajlamosíthat, hanem internet- és okostelefon-függőségre is (Boumosleh és Jaalouk, 2017). Mások a hasonló motivációs struktúrát tartják felelősnek a dohányzás és az okostelefon-függőség közötti összefonódásért: az unaloműzés, az érzelmi reguláció (Chen és mtsai, 2017) mellett a társas motiváció is fontos szerepet játszhat a digitális eszközök túlzott használatában (Khang, Kim és Kim, 2013). Ez utóbbi azért is lényeges, mert leginkább a különböző közösségi-média-platformok hajlamosítanak függőségre (Salehan és Negahban, 2013).

Tekintettel az internet- és okostelefon-használat és -függőség szoros kapcsolatára, érdemes a szerhasználatot az utóbbi függvényében is elemezni, hiszen egy erősen addiktív tevékenységről van szó, amelyben az internet excesszív használatán kívül maga az eszköz manuális jellege is szerepet játszhat (Duke és Montag, 2017). Ez a manuális ritusjelleg különösen fontos lehet pl. a dohányzás esetében (Pikó, 2016). Éppen ezért felmerülhet az a hipotézis, hogy amennyiben az okostelefon-használat kielégíti ezt a rítusigényt, vajon nem járhat-e együtt más függőség (pl. a dohányzás) visszaszorulásával. Jelen kutatás célja ezért a 15-30 éves fiatalok klaszterezése volt a dohányzással kapcsolatos motivációs attitűdök bevonásával. Feltételeztük, hogy a dohányzás és az okostelefon-függőség között nem egyszerű lineáris kapcsolat áll fenn, az összefüggések komplexitásának igazolására pedig a klaszterelemzés különösen alkalmas.

Módszerek

Minta és adatgyűjtés

A keresztmetszeti vizsgálathoz adatainkat 2019 februárjától április végéig gyűjtöttük össze, nagyrészt online. A nemzetközi kutatások szerint a fiatalok előnyben részesítik az online kérdőívkitöltést a papíralapú módszerekkel szemben, főként az excesszív és problémás digitális eszköz-használat témájában (Ward és mtsai, 2012). Az online kérdőívhez irányító publikus linket közösségi oldalakon – mint például a Facebookon, Instagramon –, illetve olyan, egyetemisták és középiskolások körében népszerű csoportokban, fórumokon osztottuk meg, ahol úgy gondoltuk, magasabb részvételi arány várható. Mivel online adatgyűjtésünk az egyetemisták jelentős számbeli fölényét eredményezte, papíralapú kérdőívek alkalmazásával egészítettük ki mintánkat szegedi középiskolások adataival. Ezeket a kérdőíveket iskolai tanóra keretén belül töltötték ki a diákok, akik előzetes tájékoztatást is kaptak a kutatásról és a szükséges tudnivalókról. A kutatásban való részvétel teljesen önkéntes és anonim jellegű volt, a kérdőív kitöltése mind online, mind papír-ceruza formában körülbelül tíz percet vett igénybe. Így mintánkban magyar állampolgárságú, 15 és 30 év közötti fiatalok (mint a leginkább érintett korosztály) szerepeltek. Összesen 295-en vettek részt kutatásunkban, közülük 173 fő lány (58,6%), 122 fő pedig fiú (41,4%) volt. Legtöbben a 17 évesek voltak ($n = 42$), a kitöltők átlagéletkora 22,6 év, a szórás pedig 3,9 volt. Jelen vizsgálatunk a közép- és felsőoktatásban részt vevő fiatalok internet- és okostelefon-használatát és -függőségét felmérő kutatási projekt keretében történt, az SZTE Neveléstudományi DI etikai engedélyével.

Mérőeszközök

A kérdőív elején néhány sornyi tájékoztatást adtunk magáról a kutatásról, melyben ismertettük az adatgyűjtés céljait, önkéntes és anonim voltát, illetve a kutatást vezetőket nevét és elérhetőségét. Ezután szociodemográfiai adatokat kértünk be: nem, életkor, lakhely típusa (falú, község, kisváros, középváros, nagyváros vagy megyeszékhely, főváros), iskolázottság (általános iskola, szakközépiskola, szakiskola, gimnázium, főiskola, egyetem, posztgraduális képzés) és a családra vonatkozó egyéb kérdések.

Ezután következett kérdőívünk azon része, amelyben a kérdések a dohányzási szokásokra és motivációkra vonatkoztak. A dohányzás gyakoriságát két mutatóval mértük: rákérdeztünk egyrészt, hogy valaha, másrészt, hogy az elmúlt három hónap alatt dohányoztak-e a kitöltők. Jelen elemzésbe az élet- és háromhavi prevalencia-értékeket (igen/nem) vontuk be.

A dohányzással kapcsolatos motivációs attitűdök mérésére az ún. Substance Use Coping Inventory (Wills és mtsai, 1999) módszer magyar változatát alkalmaztuk (Németh és mtsai, 2011; Pikó, Wills és Walker, 2007). A módszer négy alskálát tartalmaz: társas motivációk (4 állítás, például „A dohányzás élvezetesebbé teszi a társas összejöveteleket”), énmegerősítés (4 állítás, például „A dohányzás növeli az önbizalmat”), unaloműzés (2 állítás, például „Az ember általában akkor gyűjt rá, ha nincs más dolga”) és coping/érzelmi reguláció (5 állítás, például „A dohányzás megnyugtat, amikor az ember ideges”). A válaszlehetőségeket egy négyfokozatú Likert-skálán lehetett bejelölni (1 = egyáltalán nem igaz, 4 = teljes mértékben igaz). Az alskálák megbízhatósági Cronbach-alfa mutatói a jelen mintával: 0,86 (társas motivációk); 0,79 (énmegerősítés); 0,76 (unaloműzés); 0,86 (coping/érzelmi reguláció). Korábbi vizsgálatainkban az értékek a következők voltak: 0,83 (társas motivációk); 0,83 (énmegerősítés); 0,72 (unaloműzés); 0,83 (coping/érzelmi reguláció) (Pikó, Wills és Walker, 2007).

Az okostelefon-függőséget a tíz állítást tartalmazó Smartphone Addiction Scale, Short Version (SAS-SV) (Kwon és mtsai, 2013) általunk magyar nyelvre fordított változatával mértük. A résztvevőknek ötfokú Likert-skálán kellett válaszolniuk (1 = egyáltalán nem értek egyet, 5 = teljes mértékben egyetértek), hogy mennyire értenek egyet az egyes állításokkal (például: „A körülöttem lévő emberek szerint túl sokat használom az okostelefonomat”). Az összesített pontszám 5–50 lehetett. A skála Cronbach-alfa, vagyis megbízhatósági értéke 0,84-nek bizonyult, míg az eredeti koreai mintával készült vizsgálatban 0,91 volt.

Eredmények

Az adatok feldolgozását a leíró statisztikával kezdtük. Először a dohányzás élet- és háromhavi prevalencia-értékeit láthatjuk, χ^2 -próbával ellenőrizve a szignifikanciát. Nemenként egyik esetben sem volt szignifikáns eltérés, az életkor esetében azonban mindkét érték szignifikánsan különbözött. A fiatalabbak 50%-a, az idősebbek 74,2%-a dohányzott már valaha, míg a megelőző három hónapra vonatkozó értékek a következőképpen alakultak: a 15-19 évesek esetében a háromhavi prevalencia 25,8%, a 20-30 évesek között pedig 43,7% (1. táblázat).

1. táblázat. A dohányzás gyakorisága a mintában nemenként és életkori csoportonként

	Fiúk (%)	Lányok (%)	χ^2 -érték és szignifikancia
Életprevalencia (valaha)			
Nem	32,0	30,6	0,06 (N.S.)
Igen	68,0	69,4	
Háromhavi prevalencia			
Nem	65,6	56,6	2,38 (N.S.)
Igen	34,4	43,4	

	15-19 évesek (%)	20-30 évesek (%)	χ^2 -érték és szignifikancia
Életprevalencia (valaha)			
Nem	50,0	25,8	14,02 (p = 0,000)
Igen	50,0	74,2	
Háromhavi prevalencia			
Nem	74,2	56,3	6,87 (p = 0,010)
Igen	25,8	43,7	

A 2. táblázatban a vizsgálatban szereplő skálák leíró statisztikája látható a nem, a dohányzó státusz és az életkori csoportok függvényében. A statisztikai szignifikanciát kétféleképpen t-próbákkal ellenőriztük. Az okostelefon-függőségi skála (SAS) pontatlanságban egyik esetben sem találtuk jelentős eltéréseket. A dohányzással kapcsolatos attitűdskálákban – amelyek motivációs faktorként is funkcionálnak – azonban jelentős eltérések mutatkoztak a dohányzó státusz szerint, különösen a társas motiváció pontértéke bizonyult jelentősen nagyobbak a dohányzók körében. A nemek szerinti eltérések nem voltak számottevőek, azonban az életkori csoportok szerint két esetben találtunk szignifikáns különbségeket: a társas motiváció és az unaloműzés az idősebb korcsoportra volt jellemzőbb.

2. táblázat. Az okostelefon-függőség (SAS) és a dohányzással kapcsolatos motivációs skálák pontszámainak eltérései a nem, a dohányzó státusz és az életkor függvényében

	Fiúk Átlag (szórás)	Lányok Átlag (szórás)	t-érték és szignifikancia
Okostelefon-függőség skála (SAS) pontszáma	21,05 (7,79)	22,65 (7,25)	-1,82 (N.S.)
Társas motiváció	8,84 (4,47)	9,10 (4,33)	-0,52 (N.S.)
Énmegerősítés	7,13 (3,67)	6,72 (3,04)	1,04 (N.S.)
Unaloműzés	4,89 (2,45)	4,95 (2,50)	-0,23 (N.S.)
Érzelmi reguláció/coping	9,13 (3,98)	9,13 (4,34)	-0,29 (N.S.)
	Jelenleg nemdohányzók Átlag (szórás)	Jelenleg dohányzók Átlag (szórás)	t-érték és szignifikancia
Okostelefon-függőség skála (SAS) pontszáma	21,60 (7,60)	22,58 (7,34)	-1,10 N.S.)
Társas motiváció	7,16 (3,56)	11,79 (4,02)	-10,36 (p = 0,000)
Énmegerősítés	5,84 (2,84)	8,50 (3,36)	-5,48 (p = 0,000)
Unaloműzés	4,32 (2,61)	5,85 (2,61)	-7,31 (p = 0,000)
Érzelmi reguláció/coping	8,15 (3,98)	11,57 (3,68)	-7,44 (p = 0,000)
	15-19 évesek (%)	20-30 évesek (%)	t-érték és szignifikancia
Okostelefon-függőség skála (SAS) pontszáma	22,18 (3,20)	21,93 (7,71)	0,24 (N.S.)
Társas motiváció	6,65 (3,20)	9,67 (4,44)	-5,14 (p = 0,000)
Énmegerősítés	6,39 (3,25)	7,03 (3,33)	-1,40 (N.S.)
Unaloműzés	3,65 (2,15)	5,29 (2,44)	-4,93 (p = 0,000)
Érzelmi reguláció/coping	8,77 (4,69)	9,72 (4,04)	-1,62 (N.S.)

Ezt követően megvizsgáltuk az okostelefon-függőség és a dohányzás összefüggéseit. Ehhez az okostelefon-függőség skála (SAS) pontszámai alapján három egyenlő részre osztottuk a mintát (3. táblázat). Sem az élet-, sem pedig a háromhavi prevalencia gyakoriságában nem találtunk eltéréseket, bár a jelenlegi dohányzó státusz az alacsony kockázatú csoportban mutatta a legalacsonyabb értéket (27,3%), ami jóval kevesebb, mint a közepes (43,1%) és a magas (40%) pontszámú csoportokban. Figyelmet érdemel, hogy az életprevalencia kiemelten magas értéket mutatott a magas pontszámú csoportban (80%), szemben az alacsony (60%) és a közepes (68,7%) csoportokban. Tekintve azonban, hogy a gyakorisági megoszlások nem lépcsőzetesek, felmerül a kérdés: hogyan függhet össze a dohányzás és az okostelefon-függőség más differenciáló változót bevonva? Mivel a korreláció- és regresszióelemzés csupán a lineáris összefüggéseket teszteli, a továbbiakban klaszterelemzést végeztünk, amelybe az okostelefon-függőség skála mellett a dohányzással kapcsolatos attitűdöket, motivációs skálákat is bevontuk.

3. táblázat. A dohányzók aránya az okostelefon-függőség veszélyeztetettség szerinti csoportjaiban

	Alacsony (< 14,5 pont) (%)	Közepes (14,5–29,5 pont) (%)	Magas (> 29,5 pont) (%)	χ^2 -érték és szignifikancia
Életprevalencia (valaha)				
Nem	40,0	31,3	20,0	4,61 (N.S.)
Igen	60,0	68,7	80,0	
Háromhavi prevalencia				
Nem	72,7	56,9	60,0	4,48 (N.S.)
Igen	27,3	43,1	40,0	

A 4. táblázatban a K-közép algoritmusú klaszteranalízissel kapott eredményeket láthatjuk. Ennek eredményeként a fiatalokat az okostelefon-függőség skála, valamint a motivációs skálák közötti összefüggések alapján kategorizáltuk.

4. táblázat. A fiatalok klaszterei az okostelefon-függőség és a dohányzással kapcsolatos motivációk pontszámai alapján

	1. klaszter Átlag (szórás) z-score	2. klaszter (átlag) Átlag (szórás) z-score	3. klaszter (átlag) Átlag (szórás) z-score	4. klaszter (átlag) Átlag (szórás) z-score	F-érték (ANOVA)
Okostelefon-függőség (SAS)	15,76 (3,75) -0,83	18,07 (3,80) -0,52	27,07 (3,36) 0,68	32,55 (5,12) 1,41	259,9*
Társas motiváció	5,80 (2,33) -0,73	11,72 (3,89) 0,62	6,49 (2,44) -0,57	13,51 (3,13) 1,03	108,6*
Énmegerősítés	4,58 (1,29) -0,69	9,18 (3,15) 0,69	5,21 (1,91) -0,51	9,39 (3,39) 0,75	76,7*
Unaloműzés	3,67 (1,83) -0,51	6,03 (2,51) 0,45	4,10 (2,10) -0,33	6,41 (2,30) 0,60	27,9*
Érzelmi reguláció/ coping	6,31 (2,63) -0,76	12,82 (2,65) 0,79	7,67 (3,39) -0,44	12,02 (4,07) 0,60	82,7*

	1. klaszter Átlag (szórás) z-score	2. klaszter (átlag) Átlag (szórás) z-score	3. klaszter (átlag) Átlag (szórás) z-score	4. klaszter (átlag) Átlag (szórás) z-score	F-érték (ANOVA)
Klaszter elnevezése	Nem okostelefon- függők és dohányzásra sem motiváltak	Nem okostelefon- függők, de dohányzásra motiváltak	Dohányzásra nem motiváltak, de okostelefon- függőségre hajlamosak	Dohányzásra is motivált okostelefon- függők	
%-os megoszlás	29,5%	29,5%	24,4%	16,6%	
Dohányzás- prevalencia	17,2%	67,8%	16,7%	63,3%	$\chi^2 = 74,4^*$

* $p < 0,001$

A klaszteranalízis azáltal hoz létre klasztereket (csoportokat), hogy a csoportok közötti variációt maximalizálja, míg a csoporton belüli variációt minimalizálja. Az ideális klaszterszámot varianciaanalízis (ANOVA) segítségével határoztuk meg, így összesen négy klasztert azonosítottunk. A táblázatban az egyes klaszterekhez tartozó változók átlag- és szórásértékeit, valamint az ún. z-score (standardizált) átlagértékeit láthatjuk. Ez utóbbi az összehasonlíthatóságot könnyíti meg.

Az 1. klaszterbe mintánk 29,5%-a tartozott, ők mindegyik skálán alacsony pontszámot értek el, nem bizonyultak tehát okostelefon-függőnek, és a dohányzással kapcsolatos motivációjuk is alacsony mértékű volt. Nem meglepő, hogy a dohányzók gyakorisága is a második legalacsonyabb volt a klaszterek között: 17,2%. Ezt a klasztert úgy azonosítottuk, hogy ők nem okostelefon-függők és dohányzásra sem motiváltak.

A 2. klaszterbe szintén a minta 29,5%-a tartozott, és bár rájuk sem volt jellemző az okostelefon-függőség, magas dohányzással kapcsolatos motivációs készséggel rendelkeztek. Különösen a dohányzás énmegerősítést és érzelmi regulációt jelző motivációs skálái kaptak magas értékeket. Ebben a klaszterben fordultak elő legnagyobb mértékben a dohányosok, mintegy 67,8%-ban.

A 3. klaszterbe olyan fiatalok tartoztak, akik dohányzásra nem motiváltak ugyan, de okostelefon-függőségre hajlamosak. A minta 24,4%-a tartozott ide, és a dohányzás ebben a klaszterben bizonyult a legalacsonyabbnak (16,7%).

Az utolsó, 4. klaszterbe a mintánk 16,6%-át soroltuk. Ők a dohányzásra is motivált okostelefon-függők. A dohányzás mértéke is kiemelten gyakori a körükben (63,3%), és a dohányzással összefüggő motivációs skálák is magas értékeket jeleztek: az érzelmi reguláción kívül valamennyi a maximális pontértéket kapta. Mindemellett az okostelefon-függőség skála legnagyobb pontszáma is ehhez a csoporthoz tartozott.

Végül az 5. táblázatban nemenként és életkori csoportonként is elemeztük a klaszter szerinti besorolást. Nemenként nem találtunk jelentős különbségeket a csoportbeli megoszlásokban. Életkori csoportonként összehasonlítva azonban kiderült, hogy a fiatalabb (15-19 éves) korcsoportból tartoztak a legtöbben (36%) az okostelefon-függőségre hajlamos, de dohányzásra nem motivált fiatalok közé. Ebből a korcsoportból kerültek ki a legkevesebben (10,6%) a dohányzásra is motivált okostelefon-függők is. Ezzel szemben a nem okostelefon-függő, de magas dohányzási motivációval rendelkező klaszterbe a 20 évnél idősebb fiatalok tartoztak legnagyobb arányban (31,4%), ahol a dohányzás is a legszámtottevőbb mértékben fordult elő.

5. táblázat. A klaszter szerinti besorolás nemenként és korcsoportonként

Klaszter elnevezése	Nem okostelefon-függők és dohányzásra sem motiváltak	Nem okostelefon-függők, de dohányzásra motiváltak	Dohányzásra nem motiváltak, de okostelefon-függőségre hajlamosak	Dohányzásra is motivált okostelefon-függők	
Nem (%)					
Fiúk	33,6	28,7	22,1	15,6	$\chi^2 = 1,8$ (N.S.)
Lányok	26,6	30,1	26,0	17,3	
Korcsoport (%)					
15-19 évesek	30,3	22,7	36,4	10,6	$\chi^2 = 8,2^*$
20-30 évesek	29,3	31,4	21,0	18,3	

* $p < 0,05$

Megbeszélés

Az okostelefonok mindennapjaink nélkülözhetetlen részévé váltak, különösen igaz ez a fiatal generációkra (Cocoradă és mtsai, 2018; Lee és Lee, 2017). Ez felveti azt a kérdést, hogy vajon az életmód egyéb elemeivel, így például a kémiai függőségre is hajlamosító szerfogyasztással milyen összefüggésben áll. E tekintetben nem egyértelműek a kutatási adatok: egyes elemzések szoros kapcsolatról (Chang és mtsai, 2014; El Asam, Samara és Terry, 2019), mások annak hiányáról számoltak be (Berg, Aslanikashvili és Djibuti, 2014; Prievara és Pikó, 2015). Vajon hajlamosíthat egyik tevékenység a másikra, vagy inkább kizárják egymást? A függőségek – akár viselkedési, akár kémiai jellegűekről van szó – halmozódásra hajlamosak (Lee és mtsai, 2013). Ugyanakkor ez nem általánosítható mindenkire, éppen ezért jelen vizsgálatban a fiatalok olyan klasztereit azonosítottuk, amelyek a változók közötti kapcsolatok alapján jellemezhetők. Ehhez az okostelefon-függőség mellett a dohányzással kapcsolatos motivációs attitűdöket vontuk be az elemzésbe, mivel korábbi vizsgálatok a kétfajta viselkedés motivációs struktúrájában igen fontos hasonlóságot írtak le (unaloműzés, érzelmi reguláció, társas motiváció) (Chen és mtsai, 2017; Khang, Kim és Kim, 2013).

A klaszteranalízissel négy csoportot sikerült elkülöníteni. Az egyik csoportra valóban jellemző volt a dohányzás és az okostelefon-függőség összefonódása: ők szinte valamennyi motivációs attitűdskálán a legmagasabb pontszámot érték el, különösen a társas motiváció esetében. Számukra a dohányzás társas tevékenység, mint ahogy az okostelefon is, még ha így virtuális társas térben elégitik is ki ez irányú igényeiket. A társas motivációt egy korábbi kutatásban szintén meghatározónak találták a digitális eszközök használatában (Khang, Kim és Kim, 2013). A virtuális közösségek sokszor a valódi kapcsolatokat pótolják, vagy pedig a közösségi oldalakat a meglévő kapcsolatok ápolására használják fel, ami ezért a függőség irányába tolhatja el a használatot (Salehan és Negahban, 2013). Új típusú kapcsolatrendszerek jönnek így létre, amelyben a közös érdeklődés vagy akár a közös szenvedély is szerepet játszhat. Nem meglepő, hogy a dohányzás gyakorisága ebben a csoportban igen magas, mintegy 63,3%.

Ugyanakkor figyelmet érdemel egy másik klaszter, ahol a legmagasabb a dohányzás prevalenciája: ők nem hajlamosak okostelefon-függőségre, azonban a dohányzásra rendkívül motiváltak, különösen az érzelmi reguláció (*coping*) és az énmegerősítés révén. Az érzelmi regulációt érdemes kiemelni, amely ebben a csoportban kapta a legmagasabb pontszámot. Az ő számukra a dohányzásnak fontos coping funkciója van, amit a kémiai szer fogyasztásával tudnak kielégíteni, azonban a társas motiváció és az unaloműzés

– amely az első csoportban igen fontos volt – itt kevésbé játszott szerepet. Emellett találunk olyan kutatásokat is, amelyek nem írtak le összefüggést a dohányzás és az internethasználat között (Berg, Aslanikashvili és Djibuti, 2014). Feltételezhető, hogy ezek a fiatalok inkább kémiai addikciókra hajlamosak, viselkedési függőségekre kevésbé, vagy pedig a dohányzás – akár biokémiai, akár pszichikai úton – segít ezeknek a fiataloknak az érzelmi regulációban, és kielégítheti rítusigényeiket is. Ebbe a klaszterbe az idősebb (≥ 20 évesek) kitöltők kerültek döntően, akik körében a dohányzás is jóval gyakoribb volt, mint a fiatalabbak (15-19 évesek) esetében.

A harmadik csoportban fordult elő a dohányzás a legkisebb mértékben (16,7%-ban). Ezek a fiatalok dohányzásra nem motiváltak, de okostelefon-függőségre hajlamosak. Úgy tűnik, az ő rítusigényüket jobban kielégíti az okostelefon-használat, mint egy kémiai függőségre hajlamosító szerfogyasztás. Ez a jelenség egyértelműen a fiatalabbakra jellemző, ami meg is felel annak a trendnek, miszerint a dohányzás csökkenő tendenciát mutat a középiskolások körében (lásd Pikó és mtsai, 2015). Mindez azt sugallja, hogy talán felváltja egyik függőség a másikat, ennek igazolása azonban további kutatásokat igényel.

Végül a negyedik klaszterbe azok a fiatalok tartoztak, akik sem dohányzásra, sem okostelefon-függőségre nem hajlamosak. Ők szintén nagyobb arányban tartoztak a fiatalabbak közé. Különösen a dohányzás társas motivációja és az unaloműzés skálapontjai kaptak alacsony értéket a részükről, ami egyfajta védettséget jelent a számukra mindkét tevékenységgel szemben. További vizsgálatra érdemes lehet annak kiderítése, hogy milyen egyéb elfoglaltság segít távol tartani őket a függőségre hajlamosító viselkedésformáktól.

Összegzés

Vizsgálatunk legfontosabb megállapítása, hogy a 15-30 éves fiatalok körében a dohányzás és az okostelefon-függőség közötti kapcsolatokban a motivációs attitűdöknek jelentős differenciáló szerepük lehet. Vannak olyan fiatalok, akikre a dohányzás „klasszikus” motivációi (én- vagy társas

Vizsgálatunk legfontosabb megállapítása, hogy a 15-30 éves fiatalok körében a dohányzás és az okostelefon-függőség közötti kapcsolatokban a motivációs attitűdöknek jelentős differenciáló szerepük lehet.

Vannak olyan fiatalok, akikre a dohányzás „klasszikus” motivációi (én- vagy társas megerősítés, érzelmi reguláció vagy unaloműzés) nem hatnak; nekik nem csupán a dohányzás, hanem az okostelefon-használat sem jelent megoldást problémáikra. Azonban egyes esetekben valóban kimutatható a kétféle függőség halmozódása, ezek a fiatalok valószínűleg egyébként is hajlamosak függőségre, illetve a motivációik is igen erősen ebbe az irányba hatnak. Végül vannak olyanok, akikre vagy okostelefon-függőség, vagy pedig dohányzás a jellemző. Ennek alapján feltételezhető, hogy a fiatalabb (középiskolás) korosztályban a dohányzást valóban felválthatja egy másfajta addikció, az okostelefon-függőség. A fiatalok kémiai és viselkedési függőségre való hajlamát tehát motivációk és egyéb, még feltárásra váró tényezők befolyásolhatják.

megerősítés, érzelmi reguláció vagy unaloműzés) nem hatnak; nekik nem csupán a dohányzás, hanem az okostelefon-használat sem jelent megoldást problémáikra. Azonban egyes esetekben valóban kimutatható a kétféle függőség halmozódása, ezek a fiatalok valószínűleg egyébként is hajlamosak függőségre, illetve a motivációik is igen erősen ebbe az irányba hatnak. Végül vannak olyanok, akikre vagy okostelefon-függőség, vagy pedig dohányzás a jellemző. Ennek alapján feltételezhető, hogy a fiatalabb (középiskolás) korosztályban a dohányzást valóban felválthatja egy másfajta addikció, az okostelefon-függőség. A fiatalok kémiai és viselkedési függőségekre való hajlamát tehát motivációk és egyéb, még feltárára váró tényezők befolyásolhatják. Érdemes odafigyelni a jelenség komplexitására, mert a prevencióban, vagy akár a leszokásban szerepet játszhat a befolyásoló tényezők közötti kapcsolatok egyedi vagy csoportbeli jellege.

Irodalom

- Berg, C. J., Aslanikashvili, A. & Djibuti, M. (2014). A cross-sectional study examining youth smoking rates and correlates in Tbilisi, Georgia. *BioMed Research International*, 1–10. DOI: [10.1155/2014/476438](https://doi.org/10.1155/2014/476438)
- Boumosleh, J. M. & Jaalouk, D. (2017). Depression, anxiety, and smartphone addiction in university students – A cross-sectional study. *PLoS One*, 12(8), e0182239. DOI: [10.1371/journal.pone.0182239](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0182239)
- Chang, F.-C., Chiu, C.-H., Lee, C.-M., Chen, P.-H. & Miao, N.-F. (2014). Predictors of the initiation and persistence of internet addiction among adolescents in Taiwan. *Addictive Behaviors*, 39(10), 1434–1440. DOI: [10.1016/j.addbeh.2014.05.010](https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2014.05.010)
- Chen, C., Zhang, K. Z. K., Gong, X., Zhao, S. J., Lee, M. K. O. & Liang, L. (2017). Examining the effects of motives and gender differences on smartphone addiction. *Computers in Human Behavior*, 75, 891–902. DOI: [10.1016/j.chb.2017.07.002](https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.07.002)
- Choi, S.-W., Kim, D.-J., Choi, J.-S., Ahn, H., Choi, E.-J., Song, W.-Y., Kim, S. & Youn, H. (2015). Comparison of risk and protective factors associated with smartphone addiction and Internet addiction. *Journal of Behavioral Addictions*, 4(4), 308–314. DOI: [10.1556/2006.4.2015.043](https://doi.org/10.1556/2006.4.2015.043)
- Cocoradă, E., Cătălin, I.M., Cazan, A.-M. & Maican, M.A. (2018). Assessing the smartphone addiction risk and its associations with personality traits among adolescents. *Children and Youth Services Review*, 93, 345–354. DOI: [10.1016/j.childyouth.2018.08.006](https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.08.006)
- Duke, É. & Montag, C. (2017). Smartphone addiction, daily interruptions and self-reported productivity. *Addictive Behaviors Reports*, 6, 90–95. DOI: [10.1016/j.abrep.2017.07.002](https://doi.org/10.1016/j.abrep.2017.07.002)
- El Asam, A., Samara, M. & Terry, P. (2019). Problematic internet use and mental health among British children and adolescents. *Addictive Behaviors*, 90, 428–436. DOI: [10.1016/j.addbeh.2018.09.007](https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2018.09.007)
- Khang, H., Kim, J. K. & Kim, Y. (2013). Self-traits and motivations as antecedents of digital media flow and addiction: The Internet, mobile phones, and video games. *Computers in Human Behavior*, 29(6), 2416–2424. DOI: [10.1016/j.chb.2013.05.027](https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.05.027)
- Kiss Hedvig és Pikó Bettina (2019). Problémás internethasználat háttértényezőinek vizsgálata fiatalok körében: rizikó- és védőfaktorok. *Psychiatria Hungarica*, 34(1), 34–44.
- Kwon, M., Kim, D.-J., Cho, H. & Yang, S. (2013). The Smartphone Addiction Scale: Development and validation of a short version for adolescents. *PlosOne*, 8(12), e83558. DOI: [10.1371/journal.pone.0083558](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0083558)
- Lee, C. & Lee, S.-J. (2017). Prevalence and predictors of smartphone addiction proneness among Korean adolescents. *Children and Youth Services Review*, 77, 10–17. DOI: [10.1016/j.childyouth.2017.04.002](https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.04.002)
- Lee, Y. S., Han, D. H., Kim, S. M. & Renshaw, P. F. (2013). Substance abuse precedes internet addiction. *Addictive Behavior*, 38(4), 2022–2025. DOI: [10.1016/j.addbeh.2012.12.024](https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2012.12.024)
- Lin, Y. H., Chang, L. R., Lee, Y. H., Tseng, H. W., Kuo, T. B. J. & Chen, S. H. (2014). Development and validation of the Smartphone Addiction Inventory (SPAI). *PLoS One*, 9(6), e98312. DOI: [10.1371/journal.pone.0098312](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0098312)
- Mok, J.-Y., Choi, S.-W., Kim, D.-J., Choi, J.-S., Lee, J., Ahn, H., Choi, E.-J. & Song, W.-Y. (2014). Latent class analysis on internet and smartphone addiction in college students. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 10, 817–828. DOI: [10.2147/NDT.S59293](https://doi.org/10.2147/NDT.S59293)
- Németh, Zs., Urbán, R., Kuntsche, E., San Pedro, E. M., Roales-Nieto, J. G., Farkas, J., Futaki, L., Kun, B., Mervó, B., Oláh, A. & Demetrovics Zs. (2011). Drinking motives among Spanish and Hungarian young adults: A cross-national study. *Alcohol & Alcoholism*, 46(3), 261–269. DOI: [10.1093/alcalc/agr019](https://doi.org/10.1093/alcalc/agr019)
- Pikó Bettina (2016). Veszélyes függőségek és védekezési lehetőségek. *Korunk*, 27(11), 4–10.
- Pikó Bettina, Tarkóné Strifler Anita, Sinyiné Nagy Éva, Almásiné Hegedűs Ildikó és Nagyné Klembucz Erzsébet (2015). Békés megyei ifjúságtudatás

- 2004/2014: Egészségmagatartás, pszichikai egészség, értékpreferenciák. *Egészségfejlesztés*, 56(5-6), 14-24.
- Pikó B. F., Wills, T. A. & Walker, C. (2007). Motives for smoking and drinking: Gender and country differences in samples of Hungarian and US high school students. *Addictive Behaviors*, 32(10), 2087-2098. DOI: [10.1016/j.addbeh.2007.01.013](https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2007.01.013)
- Prievara Dóra és Pikó Bettina (2015). Az interneten eltöltött idő és a problémás használat háttértényezőinek vizsgálata fiatalok körében. *Iskolakultúra*, 25(11), 90–102. DOI: [10.17543/iskkult.2015.11.90](https://doi.org/10.17543/iskkult.2015.11.90)
- Salehan, M. & Negahban, A. (2013). Social networking on smartphones: When mobile phones become addictive. *Computers in Human Behavior*, 29(6), 2632–2639. DOI: [10.1016/j.chb.2013.07.003](https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.07.003)
- Ward, P., Clark, T., Zabriskie, R. & Morris, T. (2012). Paper/pencil versus online data collection: An exploratory study. *Journal of Leisure Research*, 44(4), 507–530. DOI: [10.1080/00222216.2014.11950314](https://doi.org/10.1080/00222216.2014.11950314)
- Wills, T. A., Sandy, J. M., Shinar, O. & Yaeger, A. (1999). Contributions of positive and negative affect to adolescent substance use: Test of a bidimensional model in a longitudinal study. *Psychology of Addictive Behaviors*, 13(4), 327-338. DOI: [10.1037/0893-164X.13.4.327](https://doi.org/10.1037/0893-164X.13.4.327)

Absztrakt

Az okostelefonok nagyarányú elterjedtsége különösen a középiskolás és egyetemista korosztályt érinti; számukra az életmód vitathatatlan részévé vált a folyamatos online jelenlét, amit az okostelefonok biztosítanak. A számos előny mellett azonban negatív következményekkel is számolnunk kell, mint amilyen a függőség megjelenése. A viselkedési addikciókhoz tartozó jelenség összefüggése más függőségekkel (pl. dohányzás) ma még jórészt feltáratlan terület. Jelen kutatásban az okostelefon-függőség és a dohányzás kapcsolatát elemeztük a dohányzással összefüggő motivációs attitűdök segítségével. Vizsgálatunkban 15 és 30 év közötti, középiskolákban és egyetemeken tanuló fiatalok vettek részt (N = 295; 58,6% lány). Az adatgyűjtés részben online, részben papíralapon történt. Klaszteranalízissel négy klasztert sikerült elkülöníteni. A fiatalok egy része nem volt hajlamos sem dohányzásra, sem okostelefon-függőségre. A második klaszterbe tartozók körében a dohányzás ugyan magas gyakoriságot mutatott, azonban okostelefon-függőség nem volt rájuk jellemző. A harmadik klaszterben az okostelefon-függőség magas dohányzási gyakorisággal társult, míg az utolsóban az okostelefon-függőségre való hajlam mellett a dohányzás alacsony mértékű volt. Ez utóbbi csoportba főként középiskolások tartoztak: rájuk tehát a dohányzás háttérbe szorulása, ugyanakkor az okostelefon-függőség terjedése a jellemző. A húsz év felettiek ugyanakkor kevésbé hajlamosak okostelefon-függőségre, viszont lényegesen többen dohányoztak, és motivációs attitűdjeik is pozitív megerősítéssel szolgálnak a dohányzás irányában. Eredményeink alapján arra következtethetünk, hogy a fiatalok függőségre való hajlamát motivációk és egyéb, még feltárássra váró tényezők befolyásolhatják.